

в максимальну фазу зледеніння. До такого висновку М.Комар приходять на підставі знахідок пилку беріз секції Alba та наявності пилку дуба (*Quercus*) та в'яза (*Ulmus*).

Склад пилку, виявлений у відкладах, що безпосередньо знаходяться під культурним шаром, у культурному шарі та в невеликому (10 см) прошарку, який перекриває культурний шар, відповідає лісостеповій рослинності. Тут є досить велика кількість пилку дерев, переважно сосни (*Pinus*) та кущів ліщини (*Corylus avellana*), жимолості пухнастої (*Lonicera xylosteum*), крушини (*Rhamnus* sp.), обліпихи крушиновидної (*Hippophae rhamnoides*). Крім сосни, знайдено пилок ялини (*Picea*), берези (*Betula* sect. Alba), дуба (*Quercus*), в'яза (*Ulmus*), граба (*Carpinus*). Пилок трав свідчить про поширення як степових, так і лучних ценозів.

Верхня частина відкладів сформувалась, виходячи із складу спорово-пилкових спектрів, в умовах сухого клімату. Про це свідчить перевага пилку трав, серед яких знайдені в основному представники степових ценозів *Artemisia* s/g *Seriphidium*, *Kochia prostrata*, *Eurotia ceratoides*, *Ephedra distachya* та тих, що займають території з порушеним або несформованим ґрунтовим покривом.

Джерела та література:

1. А.А. Величко, Ю.Н.Грибченко, Е.І.Куренкова, Е.Ю.Новенко. Геохронология палеолита Восточно-Европейской равнины // Ландшафтно-климатические изменения, животный мир и человек в позднем плейстоцене и голоцене. М.: Институт географии РАН, 1999. – С. 19 – 50.
2. Гричук В.П. Итоги палинологического изучения континентального плейстоцена и историко-флористические критерии его стратиграфического расчленения. – В кн.: Проблемы палинологии. Труды III Междунар. Палинол. Конференции., М., Наука, 1973.
3. Долуханов П.М., Пашкевич Г.А. Палеогеографические рубежи верхнего плейстоцена – голоцена и развитие хозяйственных типов на Юго-Востоке Европы // Палеоэкология древнего человека. М.: Наука, 1977. – С. 137 – 145.
4. Зеликсон Э.М., Моносзон М.Х. Условия обитания человека на стоянке Хотылево 2 по палинологическим данным // Первобытный человек, его материальная культура и природная среда в плейстоцене и голоцене. М.: Наука, 1974. – С. 137 – 143.
5. Красилов В.А., Зубаков В.А., Шульдинер В.И., Ремизовский В.И. Экостратиграфия. Теория и методы. – Владивосток, 1985. – 148 с.
6. Комар М.С. Итоги палинологического исследования позднепалеолитической стоянки Межирич. – Геол. журн. – 2003. – № 4. – С. 102-106.
7. Komar M., Korniets N., Nuzhny D., Pean S. Mezhyrich Upper Palaeolithic site: the reconstruction of environmental conditions of the Late Pleistocene and human adaptation the Middle Dniپر basin (North of Ukraine) – К., вид. Шлях. Кам'яна доба України. – № 4, 2003 а. – С. 261-276
8. Пашкевич Г.А., Дубняк В.А. Палеогеографическая характеристика разреза Добраничевка // Использование методов естественных наук в археологии, 1978, - Киев. – С. 69 – 85.
9. Шидловський П.С. «Мамонтові міграції» та сезонна адаптація населення Середнього Подніпров'я в добу верхнього палеоліту // Кам'яна доба України. Збірка наукових статей. – Вип. 7. – К.: Шлях, 2005. – С.73 – 77.

Віталій Отрощенко

●

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ДОБИ БРОНЗИ В МІЗИНСЬКОМУ МІКРОРАЙОНІ

Відкриття та дослідження Мізинської верхньопалеолітичної стоянки створило довкола неї своєрідне силове поле, що притягує краєзнавців, археологів, усіх зацікавлених таємницями давнини. Ось так „виїхав неочачно” 1965 року до с. Мізин і залишився там на все життя Василь Єлисейович Куриленко – тоді студент стаціонару художньо-графічного факультету Ленінградського інституту ім. О. Герцена. Цей виїзд став поворотним в його житті. Навчання в інституті він

переводить у заочний формат і поринає в створення археологічного музею в Мізині. Відтоді й розпочалося систематичне вивчення пам'яток археології Мізинського мікрорайону (Куриленко, 2005, с. 3-4).

В.Є. Куриленко розпочав свою археологічну освіту ще студентом у Ленінграді у В.П. Левенка, а завершив на курсах підвищення кваліфікації громадських археологічних кадрів республіки, очолюваних проф. Д.Я. Телегіним, у Києві в 70-х рр. XX ст. Відтоді дослідник одержує право на розвідки та розкопки за відкритими листами Інституту археології АН УРСР, згодом - ІА НАНУ. Тоді ж налагоджується його плідна співпраця з відділом археології енеоліту – бронзової доби. Завідувач відділу, а за сумісництвом і директор ІА АН УРСР, чл.-кор. АН УРСР І.І. Артеменко стає для В.Є. Куриленка добровільним та зацікавленим науковим консультантом, людиною, яка орієнтувала ентузіаста на виявлення та дослідження перш за все пам'яток бронзової доби, зокрема – середньодніпровської культури, а особливо - могильників. До робіт В.Є. Куриленка проявляє увагу й інший корифей української археології бронзової доби – С.С. Березанська. Її переважно зацікавили поселення мар'янівської культури та сосницького типу, що їх сумлінно та методично відкривав дослідник. 70 – 80 рр. були часом, коли В.Є. Куриленко нерідко виступав безіменним постачальником археологічного матеріалу для маститих фахівців. Тож результати його подвижницької праці стали поступово проявлятися на археологічних картах України.

У першому виданні „Археології Української РСР” (див. розділи бронзового віку) Чернігово-Сумська Наддеснянщина являла майже суцільну білу пляму (Археологія ..., 1971, карти 6-9). Автори другого видання поволі починають використовувати матеріали В.Є. Куриленка. Серед пам'яток мар'янівської культури згадані Мізин, Курилівка, Хоромки (Березанская, 1985, с. 399), а Мізин, Діхтярівка та Колодязний Горб фігурують в статті „Сосницкая культура” фундаментального видання „Археология СРСР” (Артеменко, 1987, с. 108-109, карта 21).

1990 року від подружжя київських археологів Л. Скиби та Ю. Олійника В.Є. Куриленко дізнається про передчасну смерть І.І. Артеменка. Втрата наставника стала тяжким потрясінням для ентузіаста, усамітненого в Мізині. Але життя тривало й, маючи потребу в сталому науковому спілкуванні, В.Є. Куриленко через Д.Я. Телегіна та, особисто відвідуючи столицю, поновлює зв'язки з відділом енеоліту-бронзи. Спочатку мали місце не зовсім результативні контакти з колишньою аспіранткою відділу І.Л. Сердюковою, а на середину 90-х рр. дослідник налагоджує співпрацю з нинішньою генерацією співробітників відділу. Тепер це наукове спілкування мало якісно інший характер. По-перше, В.Є. Куриленко стає активним фігурантом наукового процесу. Адже він веде не лише розвідки, розкопки, упорядкування музейної колекції, але й бере участь у регіональних та міжнародних наукових конференціях, публікації тез та наукових статей. По-друге, стає помітним зосередження уваги на конкретних найперспективніших групах пам'яток Чернігово-Сумської Наддеснянщини з їхньою подальшою публікацією, колективним осмисленням та введенням до наукового обігу. Таким чином, безцінні колекції Мізинського музею, зібрані В.Є. Куриленком, стають надбанням широкого наукового загалу, а мікрорайон перестав бути білою плямою на археологічній мапі нашої держави (Давня історія України, 1997, карти 11-13, 15).

Зокрема, співпраця з провідним дослідником діб неоліту та енеоліту на теренах України Н.С. Котовою, що працює у відділі, вилилася у велику статтю „Неолит Мезинского Подесенья” (Куриленко, Котова, 2000, с. 35-52). В дослідженні узагальнено матеріали з понад сорока пунктів дніпро-донецької спільноти та культури ямково-гребінцевої кераміки (КЯГК). Встановлено, що в 14 випадках матеріали КЯГК перекивалися нашаруваннями середньодніпровської культури шнурової кераміки. Важливо, що спостерігається переживання керамічних традицій КЯГК у керамічному комплексі середньодніпровської культури.

Не менш вагомими матеріали середньодніпровської культури стали об'єктом

дослідження В.Є. Куриленка та провідного нині українського фахівця з вивчення старожитностей культури шнуrowої кераміки К.П. Бунятян (Куриленко, Бунятян, 2006, с. 88-96). На карту середньодніпровської культури нанесено та до наукового обігу введено 36 нових пам'яток. Автори слушно зазначають, що на мапі пунктів культур шнуrowої кераміки Мізинський регіон лише 20 років тому поставав „напівпустельним” (див.: Артеменко, 1987 а, с. 36, карта 3). Цілком спростувавши такі уявлення, вони наголошують на переважно мобільному характері життя населення середньодніпровської культури на тимчасових стійбищах. Реконструється тип господарства, що базувався на відгінному скотарстві. Доведено відносно пізній вік досліджених середньодніпровських пам'яток, синхронних інгульській катакомбній культурі.

Не можемо обійти увагою результати особистої співпраці з В.Є. Куриленком, що дозволила вивести видобуті ним матеріали на рівень узагальнень культурного та міжкультурного рівнів. Першим таким результатом став огляд динаміки культурних змін у Мізинському мікрорайоні, від часів заселення краю людиною до XVIII ст. н.е. (Куриленко, Отрошенко, 1996, с. 27-32). „Бронзовий” сегмент згаданої статті ми розгорнули в окреме дослідження на сторінках журналу „Археологія” (Куриленко, Отрошенко, 1998, с. 46-56). Від пізньої фази доби середньої бронзи (середньодніпровська культура) спостерігається щільне заселення краю впродовж II тис. до н.е. Особливе значення має досліджений масив пам'яток мар'янівської культури (31 пункт), що набагато перевищує загальну кількість відомих досі мар'янівських місцезнаходжень з інших районів ареалу. Це надто важливо з огляду на те, що мар'янівська культура все ще залишається мало вивченою та непереконливо датованою.

Найбільше матеріалів у мікрорайоні зібрано з поселень сосницької культури доби пізньої бронзи. Тому цей блок матеріалів зі статті, згаданої вище, був пізніше розгорнутий в окреме дослідження та представлений на міжнародному симпозиумі „Тшинець: культура чи міжкультурний процес?”, проведеному в жовтні 1997 р. в маєтку Обжистко у Польщі (Куриленко, Отрошенко, 1998, с.; Kurilenko, Otroshchenko, 1998). У статтях подано кількісні та якісні характеристики 39 поселень сосницької культури, насичених знахідками. Керамічна колекція з Мізинського мікрорайону стає визначальною для формування наочного образу сосницької культури (Археологія України, 2005, с. 187-189, рис. 29, 5, 17, 21-24, 26-29).

Проведена велика й копітка робота з виявлення та вивчення мізинських старожитностей доби бронзи. Проте на часі організація стаціонарних розкопок на перспективніших пунктах, виявлених та попередньо досліджених В.Є. Куриленком. Адже науковий потенціал пам'яток мікрорайону надзвичайний. Це свого роду підводна частина айсберга, а поверхнева репрезентована вже колекціями Мізинського музею. Неважко уявити, які пласти старожитностей могли б стати надбанням науки, коли б інші райони Сіверщини були піддані такому ж обстеженню, як Мізинський мікрорайон.

А В.Є. Куриленко радує нас новими відкриттями. Публікація уламків кістяного ножа з голівкою людини на руків'ї з гирла р. Шостки (Куриленко, 2005, рис. на с. 75) стала вагомим доповненням низки образів первісного мистецтва України. Аналогії круглої лисої голови, що увінчує руків'я, відомі в кістці та дереві з поселення Асавець 2 у Вітебській обл. Білорусі (Зайкоускі, 2001, с. 342, мал. 1, 9-10). Можна припустити, що всі три голівки репрезентують зовнішність прабалтського населення доби бронзи.

Нам же залишається побажати директорові Мізинського археологічного музею Василю Єлисейовичу Куриленку міцного здоров'я та запросити до подальшої співпраці.

Джерела та література:

1. Артеменко И.И. Культуры позднего бронзового века южной полосы лесов Европейской части СССР // Эпоха бронзы лесной полосы СССР. Археология СССР. - Москва, 1987. – С. 106-119.
2. Артеменко И.И. Культуры раннего бронзового века южной полосы лесов Европейской

части СССР // Эпоха бронзы лесной полосы СССР. Археология СССР. - Москва, 1987 а. - С. 35-51.

3. Археология України. Курс лекцій. – К., 2005. – 504 с.
4. Археология Української РСР у трьох томах. – К., 1971. – Т. 1. – 452 с.
5. Березанская С.С. Памятники марьяновского типа // Археология Украинской ССР в трех томах. – К., 1985. – Т. 1. – С. 397-403.
6. Давня історія України в трьох томах. – К., 1997. – Т. 1. – 560 с.
7. Зайкоускі Э. Светапогляд насельніцтва Беларусі у бронзовым веку // Ад неалітызацыі да пачатку эпохі бронзы. - Archaeologia Vimaris. Dyskusje. Poznan, 2001. – Т. 2. – С. 341-345.
8. Куриленко В.Є. В Чернігово-Сумському Понесенні. – Шостка, 2005. - 140 с.
9. Куриленко В.Є., Бунятян К.П. Пам'ятки середньодніпровської культури Середнього Понесення // Археологія. – 2006. - № 4. - С. 88-94.
10. Куриленко В.Є., Котова Н.С. Неолит Мезинского Подесенья // Древности Северского Донца. – Луганск, 2000. – Вып. 4. – С. 35-52.
11. Куриленко В., Отрошенко В. Мезин на Десні. Динаміка зміни археологічних культур // Сіверянський літопис. - Чернігів, 1996. - № 2-3. - С. 27-32.
12. Куриленко В.Є., Отрошенко В.В. Динаміка культурних змін за доби бронзи у Мезинському мікрорайоні на Десні // Археологія. – 1998. - № 1. - С. 46-56.
13. Куриленко В.Є., Отрошенко В.В. Сосницька культура Подесення та її зв'язки із східними сусідами // Trzciniec system kulturowy czy interkulturowy process? - Poznan, 1998/ - С. 239-251.
14. Kurylenko V.Y., Otroshchenko V.V. The Sosnytsa culture of the Desna area and its links with eastern neighbours // Baltic-Pontic Studies. – Poznan, 1998. – Vol. 6. – P. 87-102.

Тетяна Шовкопляс

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЗИНСЬКОЇ СТОЯНКИ

Великі відкриття в історії людства, як правило, відбуваються випадково.

Копаючи у своїй садибі новий льох, козак села Мізин Коропського повіту (тепер району) Чернігівщини Сисой Кошель і гадки не мав, що цим він зробить всесвітнє історичне відкриття, і назва його рідного села увійде у всю наукову, історичну та енциклопедичну літературу. Знайшовши в стіні майбутнього льоху великі кістки невідомих тварин, він повідомив про це місцевого священика, а той співістив у Чернігів. Це відбувалося влітку 1907 р., коли у Чернігові йшли підготовчі роботи до XIV Археологічного з'їзду, що мав відбутися у 1908 р. на честь ювілею губернського міста. Представник Попереднього комітету по підготовці з'їзду виїхав у Мізин, де зібрав знахідки, а також обстежив та зачистив проміїни з культурним шаром.

Місцезнаходження крупних кісток мамонтів відомі були тут і раніше (з кінця XIX ст.), коли їх розмивало дощовими потоками в бортах балок (останні – у 1906 р.), але на той час їх дослідження не проводилося.

Так сталося, що саме влітку 1908 р. у сусідньому селі Псарівка (нині Свердловка) наймав садибу для літнього відпочинку відомий археолог Ф.К. Вовк із своїм учнем С. Руденком. Ознайомившись з привезеними знахідками, він виявив у супутній лесовій породі дрібні кремені явно штучного розщеплення. Це спонукало вченого на місці вивчити ситуацію і визначити ці знахідки як “палеолітичну стоянку пізнього палеоліту мадленської епохи”.

Повідомлення про знахідки було зроблено Ф. Вовком під час з'їзду. Крім того, у складі виставки з'їзду демонструвалися 72 кістки тварин та вітрина з дрібними знаряддями праці з кременю.

Розкопки, розпочаті в 1908 р., були продовжені під керівництвом Ф. Вовка в 1909 р. його учнями П.П. Єфіменком та В.В. Сахаровим. Саме тоді були знайдені видатні витвори палеолітичного мистецтва – скульптурні фігурки, зроблені з бивня мамонта.

Перші відомості за результатами робіт 1909 р. з'явилися в російській науковій літературі того ж року, а за кордоном були викладені в 1911 р. П. Єфіменком на